

Nataša Logar

UDK 811.163.6

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Kvalifikator *ekspr.* v Slovarju slovenskega knjižnega jezika na ravni frazeologije¹

V prispevku smo skušali opredeliti kriterije, po katerih je bil ob večino frazemov v Slovarju slovenskega knjižnega jezika pripisan kvalifikator *ekspr.* Iskali smo jih v sestavinah frazema, rabi, umestitvi frazema v geselskem članku in v gradivu samem. Pokazalo se je, da so avtorji slovarja pri opredeljevanju frazemov z *ekspr.* sledili predvsem lastnemu jezikovnemu čutu.

1 Izhodiščne predpostavke

Slovar slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ) uporablja za odpredeljevanje besed, pomenov ali zvez kvalifikatorje. Med sedmimi skupinami kvalifikatorjev je tudi skupina ekspresivni kvalifikatorji, ki zajema sedem posebnih ekspresivnih kvalifikatorjev (*evfem.*, *iron.*, *ljubk.*, *nizko*, *slabš.*, *šalj.*, *vulg.*) in splošni kvalifikator *ekspr.* 'močno čustveno obarvana beseda, pomen ali zveza'. »Večina ekspresivnih besed, pomenov ali zvez je označena s splošnim kvalifikatorjem *ekspr.* Kadar je mogoče vrsto ekspresivnosti natančneje določiti, je uporabljen poseben ekspresivni kvalifikator.« (SSKJ I, 1987: XX–XXI.) Po Žele (1993: 529) je pri ekspresivnih oznakah v slovarjih poleg vsebine poimenovanega močno poudarjen tudi odnos do poimenovanega, ta pa je glede na različne govorne položaje težko določljiv. »Pri oznaki *ekspr.* je /.../ na prvem mestu poimenovanje lastnosti določene predmetnosti, tj. vsebine te predmetnosti, in šele na drugem mestu je odnos do te predmetnosti oz. z njim povezana zaznamovana raba določenega poimenovanja« (Žele, prav tam: 530).

Frazeološke enote v ožjem pomenu (po Kržišnik, 1994a: 92) opredeljujejo štiri osnovne lastnosti: večbesednost, stalnost (oblike in pomena), neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin in ekspresivnost. Pri frazemih gre torej po Kržišnik (1998: 62) »za t. i. inherentno ekspresivnost, o kateri govori Zima«² tj. ekspresivnost v njihovem primarnem pomenu, ne pridobljena iz sobesedila,³ kar pomeni, da je (Kržišnik, prav tam: 63) »v SSKJ oznaka *ekspr.* za frazeologijo odvečna, saj velja za vse, oznaka, ki jo potrebujejo, je tista, ki bi prinašala podatek o vrsti ekspresije. Ne bi bila odvečna, če bi bila frazeologija v njem pojmovana v širšem smislu, a ni, kar kaže posebno terminološko gnezdo, ki je ločeno od frazeološkega«. Postavlja se torej vprašanje o

¹ Članek je prirejen po seminarski nalogi, ki je nastala pri podiplomskem predmetu Stilna vloga frazemov pod mentorstvom doc. dr. Erike Kržišnik.

² Jaroslav Zima, *Ekspresivita slova v současné češtině*, Praga, 1961.

³ S stališča formalne in vsebinske (v Zimovi (1961) terminologiji inherentne in adherentne) knjižnosti je Vidovič Muha (1972) opredelila ozko knjižno leksiko.

vlogi kvalifikatorja ekspr. ob frazemih v SSKJ, saj »je največ frazemov v SSKJ označenih z ekspresivno« (Stramljič Breznik, 1999: 270).

V članku so analizirane naslednje predpostavke:

- ali je zaznamovanost frazema z ekspr. v SSKJ povezana z ekspresivno zaznamovanostjo njegove sestavine,
- ali kvalifikator ekspr. ob frazemu v SSKJ opredeljuje dodatno besedilno ekspresijo frazema in je torej povezan z njegovo konkretno rabo v besedilu, ki je bilo gradivo za slovar,
- ali SSKJ loči med vlogo kvalifikatorja ekspr. ob frazemu v frazeološkem gnezdu in ob frazemu zunaj njega.

Obravnavana bo frazeologija v ožjem pomenu besede, v skladu s pojmovanjem Kržišnik (1994b: 58–67) smo kot glagolske frazeme upoštevali tudi zveze glagola s predlogom in zaimkom, kadar imajo te zveze lastnosti frazema (tipa *biti ob (kaj)* 'izgubiti' in *slišati jih* 'biti oštet').

2 Vzorec in kontrolna skupina

Pri oblikovanju vzorca je bilo pregledanih vseh 485 gesel s podgesli, ki se začenjajo na črko *d*,⁴ in 502 gesli s podgesli, ki se začenjata na črko *t*,⁵ in za oboje velja, da v geselskem članku vsaj enkrat vsebujejo kvalifikator ekspr. Vseh najdenih in v celoti izpisanih enot⁶ (nekateri se ponovijo, k(j)er je frazem naveden pri več geselskih besedah, ki so njegova sestavina) je 763. Med njimi sta bili 702 enoti najdeni v frazeološkem gnezdu,⁷ 61 frazemov pa smo našli zunaj gnezda. Pri 49 enotah se pojavijo poleg kvalifikatorja ekspr. še drugi kvalifikatorji, in sicer kvalifikator knjiž. (7-krat) in pog. (29-krat),⁸ pri 12 frazemih se pojavi tudi zveza kvalifikatorja ekspr. in kvalifikatorskega pojasnila (navadno) v zvezi (*z*), pri eni enoti (ki pa ni frazem) je zveza ekspr., redko. Posamezni pomeni gesel, ki so del frazema, ki je zapisan zunaj gnezda, imajo zraven pogosto tudi gramatično markiranost tipa navadno v povedni rabi, v posledičnih odvisnih stavkih itn. Iz vzorca smo izločili enote, ki niso frazemi v ožjem pomenu besede (dalje nefrazemi); teh je med 269 enotami iz frazeoloških gnezd pri redakciji črke *d* 18 (6 %), pri črki *t* pa med 434 enotami 94 (22 %). Tako smo za podrobnejšo analizo dobili 546 frazemov (ponovitve v tem številu niso vključene).

Za kontrolno skupino smo izpisali 200 enot iz frazeoloških gnezd (prvih 100 enot iz gnezd pri geslih, ki se začenjajo na črko *d*, in prvih 100 pri geslih, ki se začenjajo na črko *t*).⁹ Gre za enote, ki nimajo nobenega kvalifikatorja ali pomenskega kvalifikatorskega pojasnila. Med enotami pri črki *d* se dve ponovita, tako da smo jih natančneje naprej obravnavali 98, med enotami pri črki *t* pa je pet frazemov zgolj variantnih, tako da smo jih naprej analizirali 95. Nadalje smo med temi izločili nefrazeme, pri čemer se je pokazalo, da je število nefrazemov v frazeološkem gnezdu pri črki *t* v primerjavi s številom nefrazemov pri črki *d* kar štirikrat večje (8 % pri črki *d* in 34 % pri črki *t*, od tega je pri črki *t* slaba polovica (45 %) večbesednih terminov).

Opredelitvi še dveh izpisanih množic frazemov sta podani v nadaljevanju pri točkah 3.1.3 in 3.1.4, pri katerih smo ti dve množici še dodatno potrebovali za preverjanje izhodiščnih predpostavk.

⁴ Črka *d* je bila izbrana, ker je pri njej število gesel oz. geselskih člankov, v katerih se kvalifikator ekspr. pojavi vsaj enkrat, najobsežnejše v 1. knjigi slovarja.

⁵ Črka *t* iz zadnje knjige slovarja je bila izbrana, ker je število gesel oz. geselskih člankov, v katerih se kvalifikator ekspr. pojavi vsaj enkrat, približno enako številu »zadetkov« pri črki *d* (sicer redakcija te črke v zadnji knjigi ni najobsežnejša).

⁶ Pod *enota* je tu pojmovan element frazeološkega gnezda, ki pa ni nujno frazem.

⁷ Večinoma gre za gnezda, ki se nanašajo na celotni geselski članek, nekajkrat pa tudi za gnezda, ki se nanašajo na en sam pomen geselske besede; tovrstna ločitev tu ni relevantna in zato tudi ne posebej izpostavljena.

⁸ Številke kažejo in verjetno tudi splošno drži, da je neknjižno večkrat ekspresivno.

⁹ Za to, da smo dobili 100 enot, je bilo potrebno pri črki *d* pregledati prvih 2266 gesel od 4793 najdenih (47 %), pri črki *t* pa prvih 3338 gesel od 3584 najdenih (93 %).

3 Analiza

3.1 Zveza med kvalifikatorjem ekspr. ob frazemu in ekspresivnostjo frazemske sestavine

Glede povezave med sestavino in frazemom ugotavlja Stramljič Breznik (1999: 270) da »p/odobno kot ni enoznačno razmerje med pomenom frazema in pomenom njegovih sestavin, podobno tudi ni ustreznega enoznačnega razmerja med sestavino in zvrstjo, npr. ni nujno, da je frazem starinski, če v njem nastopa taka besedna sestavina«. Tudi Kržišnik (1998: 67) navaja glede predvidljivosti pri zaznamovanosti »splošno znan ugovor, da namreč v frazeologiji ni mogoče predvideti zaznamovanosti celote iz zaznamovanosti sestavin«, in pokaže (1998), da pa določena predvidljivost oznake **knjižno** in zveza med negativno konotacijo in socialnozvrstno oznako **neknjižno** pri frazemih vendarle obstaja.

3.1.1 Najprej smo preverili, ali obstaja povezava med s kvalifikatorjem ekspr. označeno sestavino frazema in enako označenim celotnim frazemom v vzorčni množici.

Med vsemi izpisanimi frazemi je samo osem (1,5 %) takih, katerih sestavina je v SSKJ v osnovnem pomenu zaznamovana z (nav.) ekspr. (*dober je **domek**, čeprav ga je za en sam bobek;¹⁰ opekel se boš, da bo **joj**; sosed je **dedec** in pol; tečen kot **podrepna muha**/stenica/uš; imeti koga za **tepčka**; niti **trohe** si ne da dopovedati; te besede so do **trohe** resnične; onadva in jaz smo bili v mladih letih triperesna **deteljica**), v petih primerih je sestavina zaznamovana s star. (v pesmi daje **duška** svoji žalosti/dati **duška** svoji jezi, veselju; zvonjenje se razlega čez hrib in **dol**; iti čez **drn** in **strn**; zdaj bomo **ubrali** drugačne strune; volitive so pred **durmi**), po enkrat ima frazem sestavino, označeno s knjiž. (*sestradan do **brezumja***), evfem. (*do **vraga** je vroče*), nar. (*iti čez **drn** in **strn***); raba peša (*fant, kakršnih gre dvanajst na **ducat***), enkrat ima frazem s kvalifikatorjem pog., ekspr. sestavino, ki je nižje pogovorna (*kakor se obrne, zmeraj je na **dil(i)ci***), enkrat pa je sestavina pojasnjena s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom v stari Avstriji (*zdaj pa ima iz **krajcarja** drobiž*).*

Skupaj gre torej samo za 19 frazemov (3,5 %). O neposrednem vplivu zaznamovanih sestavin frazema na zaznamovanost celega frazema z ekspr. v tej skupini torej ne moremo govoriti. Če bi takšna povezava obstajala, bi lahko na označenost frazema z ekspr. naposredno vplivala edinole enako ali s katerim od posebnih ekspresivnih kvalifikatorjev označena sestavina, takšnih primerov pa je tu le 9; hkrati je tu vsaj polovica (če se držimo slovarskih kvalifikatorjev) podčrtanih leksemov takih, ki se pogosto in splošno ne uporabljajo (več) samostojno, torej zunaj frazema, in se zato izgublja njihova polnofunkcijska besednost in torej tudi njim lastna (slovarska) zaznamovanost. Pri vseh ostalih frazemih posamezne sestavine v osnovnem pomenu niso zaznamovane z nobenim kvalifikatorjem ali kvalifikatorskim pojasnilom. Sklepamo lahko, da v tej skupini zaznamovanost (in vrsta zaznamovanosti) sestavine ni vplivala na zaznamovanost celega frazema z ekspr. v SSKJ.

3.1.2 V kontrolni skupini frazemov smo pričakovali, da ne bo nobenega frazema, katerega sestavina bi bila v osnovnem pomenu v SSKJ označena z ekspr., kar se je tudi potrdilo; med 193 frazemi jih je bilo le pet, ki so imeli sestavino v osnovnem pomenu dodatno opredeljeno, in sicer s kvalifikatorskim pojasnilom pri označevanju cene (*metati **dinar***), knjiž. (*zna varovati potrebno **distanco** do podrejenih; zavzeti **distanco** do česa; gledati na kaj z **distanco***) in nav. slabš. (*tretji **rajh***).

3.1.3 Da bi predpostavko preverili še na en način, smo poiskali besede, ki so v svojem prvotnem pomenu zaznamovane, in pregledali, ali in kako so frazemi, katerih del so, zaznamovani.

¹⁰ S kvalifikatorjem zaznamovana sestavina je natisnjena krepko. Ker je več frazemov v SSKJ navedenih tako, da niso (povsod) upoštewane (vse) variantne sestavine ali oblike, in ker je bilo predpostavljeno, da je konkretna raba frazema (iztržek) eden od razlogov za kvalifikator ekspr. ob njem, je v članku navedena enaka (torej tudi neslovarska) oblika frazema kot v SSKJ, edina sprememba je ločenost variantnih delov frazema (samo tistih, ki so bili zajeti v vzorec) s poševno črto (/).

Vzorec: naredili smo izpis vseh gesel, ki se začenjajo na črke slovenske abecede in imajo v zaglavju kvalifikator (nav.) ekspr., nato smo v geselskih člankih prešteli vse frazeme in bili pozorni na njihovo kvalifikatorsko oznako.

Dobili smo naslednje podatke: med 368 najdenimi gesli, ki ustrezajo zgornjemu pogoju, je 37 (10 %) geselskih besed takih, ki so del vsaj enega frazema; vseh frazemov je 96, imajo pa naslednje kvalifikatorje:

Tabela 1: Pogostnost in vrsta kvalifikatorjev pri frazemih, katerih sestavina ima kot geslo v SSKJ v zaglavju kvalifikator (nav.) ekspr.

Kvalifikator frazema	Število frazemov s tem kvalifikatorjem	Skupaj
ekspr. ¹¹	37	75
nav. ekspr., pog.	26	
pog., ekspr.	7	
nav. ekspr.	5	
knjiž., ekspr.	1	
star.	3	
vznes.	3	
pog.	3	6
zastar.	2	
nizko	2	
pog., šalj.	2	
iron.	1	
slabš.	1	
žarg., šol.	1	
elipt.	1	
sam.	1	
Skupaj	96	81

Kot je razvidno iz Tabele 1, je 75 (78 %) frazemov, ki vsebujejo besedo, ki ima v slovarju v zaglavju oznako (nav.) ekspr., »ohranilo« element t. i. splošne ekspresije; dodatno jim lahko prištejemo še tiste, ki imajo posebni ekspresivni kvalifikator, teh je 6, in tako dobimo 81 frazemov (84 %), ki vsebujejo v prvotnem pomenu ekspresivno označeno sestavino in imajo tudi sami tako vrednost. Sklepamo lahko naslednje: besede, ki so v svojem osnovnem pomenu ekspresivno zaznamovane, so frazeološko manj produktivne, vendar pa visok odstotek kaže, da v tej skupini **obstaja povezava** med z (nav.) ekspr. označeno sestavino in enako označenim frazemom. Ekspresivna beseda bo torej najpogostejše tvorila frazem, ki je ekspresivni.

Ekspresivnost osnovnega pomena sestavine frazema torej motivira tudi ekspresivnost frazema, vendar pa je frazemov s takšno sestavino v SSKJ malo (večina frazemov je označena z ekspr., nima pa, kot smo videli zgoraj, tako zaznamovane sestavine). Ugotovitev iz te točke nam torej ne odgovarja na vprašanje, zakaj stoji kvalifikator ekspr. ob večini frazemov v SSKJ (ne pa, če že, ob vseh), večinoma pa drži, da je zaznamovanost frazema pri ekspresivni sestavini predvidljiva, torej ekspresivna (seveda pa ekspresivnost sestavine ni edini razlog za ekspresivnost kot inherentno lastnost frazema).

3.1.4 Povezavo med zaznamovanostjo sestavine frazema in zaznamovanostjo celega frazema smo preverili tudi pri frazemih, ki imajo posebni ekspresivni kvalifikator.

¹¹ V krepkem tisku so zapisani kvalifikatorji iz ekspresivne skupine.

Iz SSKJ so bili izpisani vsi frazemi s temi kvalifikatorji, na število 300¹² smo se omejili le pri geslih, ki v geselskem članku vsaj enkrat vsebujejo kvalifikator slabš. (2040 »zadetkov«). Število frazemov je naslednje:

- 105 jih ima kvalifikator evfem. 'b/eseda, pomen ali zveza, s katero se izognemo neprijetnemu, včasih tudi neprimernemu izrazu' (*hudobni angel*)¹³ (vse definicije kvalifikatorjev so povzete iz: SSKJ I, 1987: XXI),
- 52 iron. 'beseda, ki izraža prikrit posmeh in ima pogosto nasproten pomen od izhodiščnega' (*jajce več kot puta ve*),
- 35 nizko 'pomen besede ali zveze, ki grobo izraža občutek odpora, zoprnosti' (*imeti mevlje v riti*);
- 8 slabš. 'zaničljiva, prezirljiva beseda' (*balkanske razmere*),
- 119 šalj. 'šaljiva, šegava beseda' (*enajsta šola*) in
- 37 vulg. 'nespodobna, prostaška beseda' (*posrati se pred kom*).

S kvalifikatorjem ljubk. ni označen noben frazem.

Ugotovili smo, da je povezanost med zaznamovanostjo s posebnimi ekspresivnimi kvalifikatorji celega frazema in zaznamovanostjo sestavine pri različnih kvalifikatorjih različna. Podobno kot tovrstno povezavo ugotavlja Kržišnik (1998: 68, povzeto že zgoraj) pri negativni konotaciji sestavine frazema ali tega, kar frazem tematizira, in predvidljivostjo socialnozvrstnega kvalifikatorja neknjižno, lahko tudi tu potrdimo zvezo med zaznamovanostjo sestavine in frazema prav pri tistih posebnih ekspresivnih kvalifikatorjih, ki opredeljujejo frazem kot tak, ki ima negativni sopomen. To sta predvsem: nizko (četrtina frazemov s tem kvalifikatorjem ima sestavino označeno, in sicer z vulg., ekspr., pog. in/ali slabš.) in vulg. (slabih 87 % frazemov ima sestavino označeno, od tega v 94 % z vulg., ostalo z nižje pog. in ekspr.).¹⁴ Pri slabš. je vzorec premajhen, da bi lahko sodili o predvidljivosti zaznamovanosti frazema na osnovi zaznamovanosti sestavine.¹⁵ Število zaznamovanih sestavin je tudi pri frazemih, označenih s šalj., dokaj visoko, vendar imajo sestavine kar 14 različnih kvalifikatorjev (rel., ekspr., nižje pog., iron., šalj., nav. ekspr., slabš., pog., star., raba peša, nekda, etn., žarg., ljubk.), zato tu o pričakovani »šaljivosti« na osnovi posameznih sestavin ne moremo govoriti.

3.2 Tipologija frazemov, zaznamovanih z ekspr.

Domnevali smo, da bi lahko bil kvalifikator ekspr. ob frazemih povezan z rabo tega frazema v gradivu za SSKJ. Opozorjeno je že bilo (Kržišnik, 1998: 63), da kvalifikatorji v SSKJ včasih zaznamuje besedilo, v katerem se aktualizirajo jezikovne enote. Sam upravičeno negativno kritizirani zapis frazemov, tj. zapis konkretne uresničitve (v slovarski obliki je med nestavčnimi frazemi v našem vzorcu zapisanih 28 % frazemov), pušča možnost, da to preverimo, vsaj do neke mere odprto, vendar pa je v SSKJ sobesedila kljub temu premalo,¹⁶ da bi povezavo med gradivom za SSKJ in kvalifikatorjem ekspr. samo iz iztržkov in citatov nedvoumno dokazali oz. da bi lahko potrdili ali ovrgli predpostavko, da kvalifikator ekspr. ob frazemu dejansko opredeljuje njegovo še dodatno, besedilno ekspresivnost.

¹² 300 zato, ker je to blizu številu »zadetkov«, ki smo jih dobili pri ostalih posebnih ekspresivnih kvalifikatorjih (evfem. 294, iron. 213, ljubk. 108, nizko 290, šalj. 323, vulg. 124).

¹³ Po en primer je pri vsakem kvalifikatorju naveden v oklepaju.

¹⁴ Samo šest frazemov iz te skupine nima sestavine, ki bi bila v prvotnem pomenu kvalifikatorsko zaznamovana (*nastavila mu je; s tem spričevalom si lahko zadnjico obriše; odcediti si mehur; ljudje so hodili v grmovje počepat; pada se mu kot kravi/svinji sedlo; vsi mi že dol visijo/njihova zahteva mi dol visi*); sklepali bi, da so vključeni v področje vulgarnega zaradi svoje vsebine, ne pa zaradi sredstev, s katerimi jo opomenjajo.

¹⁵ Pri prvih 300 »zadetkih« smo našli samo osem frazemov, od tega ima eden sestavino oz. sestavini, zaznamovani s slabš. (*babji gregor*), eden pa s star. (*črno-žolta monarhija*).

¹⁶ Pri glagolskih frazemih, ki so v frazeologiji najobsežnejša skupina (Kržišnik, 1994b: 6), je večinoma zapolnjeno le mesto osebka.

Upoštevat je treba tudi, da imajo nekateri frazemi več kot en pomen, ki sta/so odvisni od izpolnitve praznih mest, torej od sobesedila. Tu navajam enega z razlagami iz SSKJ:

(*kaj*) *biti taka reč/stvar*:

- *taka reč je bila zaradi njega* 'zelo so se razburjali, vznemirjali';
- *štiri dni ni taka reč* 'ni (zelo) dolgo';
- *ustrezi ji no, to vendar ni taka reč/taka stvar* 'to ni nič posebnega, težkega, hudega';
- *nabrali ste dosti jurčkov. Ni taka reč* 'izraža pritrditev s pridržkom'.

Ker se pri takih frazemih lahko tudi konotativni pomen spremeni z rabo, lahko kvalifikator ekspr. ob njih opredeljuje samo konkretno uresničitev frazema v besedilu, ne pa frazema kot leksema samega, kar zopet napotuje k sklepu, da v SSKJ niso kvalifikatorsko označene le jezikovne enote, ampak, kot že navedeno, besedilo, iz katerega so, s čimer je po mnenju Kržišnik (1998: 63) edino mogoče razlagati dejstvo, da »ima ena frazeološka enota različno zaznamovanost«. Iz našega vzorca bi bil tak samo primer iz frazeološkega gnezda pri geslu **težek**; prvi iztržek ima kvalifikator ekspr., drugi pa ne: *imeti težko roko*: ekspr. *varuj se ga*,¹⁷ *ima težko pest/roko* : pri pisanju ima težko roko.

Zaradi tu naštetih dvomov smo iz gradiva samega poskušali dobiti kriterije, po katerih bi dobili razločevalne lastnosti množice z ekspr. označenih frazemov.

3.2.1 Tipološko opredeljivi frazemi s kvalifikatorjem ekspr.

Poskusili smo najti elemente, ki so spodbujali slovaropisce k doslednemu zapisovanju obravnavanega kvalifikatorja ob frazemu, ki tak element vsebujejo, zato smo iz vzorčne množice izločili tiste skupine frazemov, ki jih (skoraj) ni najti v kontrolni skupini.¹⁸ Upoštevali smo kriterije, ki se tičejo deloma izrazne, deloma pa tudi pomenske ravni frazemov. Na ta način smo sicer uspeli tipologizirati le 124 (23 %) frazemov,¹⁹ vendarle pa je pri frazemih, ki imajo naslednje značilnosti, najverjetneje pričakovati, da imajo v SSKJ kvalifikator ekspr.:

3.2.1.1 Prvo skupino predstavljajo nepregovorni stavčni frazemi, tj. frazemi, ki imajo formalno stavčno strukturo, ne tvorijo pa samostojnega besedila in svoj semantični pomen realizirajo le v kontekstu, za razliko od pregovorov, rekov (o tem gl. Petermann, 1988, op. 9, in Kržišnik, 1994a: 91). Tu sta se kot relevantni za kvalifikator ekspr. pokazali dve skupini frazemov:

a) frazemi, ki z elipso ali s kazalnim zaimkom kot elementoma besedilnega povezovanja — rabljena sta anaforično — tudi izrecno formalno kažejo na svojo na kontekst omejeno pomensko realizacijo (8):²⁰

si zadovoljen? Kako da ne 'da, seveda'; *o tem bi se dalo še govoriti/debatirati* 'ni še vse razčiščeno; ne mislijo vsi tako'; *sto tisoč, to je že denar* 'to je velika vsota denarja'; *ta je pa res debela* 'ta novica, izjava je zelo pretirana, neverjetna'; *v tem grmu tiči zajec* 'tu je jedro problema, bistvo stvari';

b) frazemi, katerih pomen SSKJ (večinoma) definira s pragmatično funkcijo. Pri pragmatičnih frazemih po Kržišnik (1994b: 163–166) o denotativnem pomenu skoraj ali sploh ni več mogoče

¹⁷ *Varovati se koga/česa* je tudi frazem, vendar sam v SSKJ ni kvalifikatorsko opredeljen (geslo **varovati**), zato smo sklepali, da ima tu navedeni primer kvalifikator ekspr. zaradi frazema *imeti težko pest/roko*.

¹⁸ Primerjava s kontrolno skupino sledi v točki 3.2.3.

¹⁹ Razmerje med po teh kriterijih opredeljivimi frazemi in ostalimi v vzorcu je 1: 3,4.

²⁰ Številka v oklepaju pomeni celotno število frazemov v tej skupini, tu jih bomo v ponazoritev skupaj s slovarsko razlago navajali pri vseh skupinah največ 5 razen pri skupini pragmatičnih frazemov in frazemov s primero, kjer bodo zaradi poznejše primerjave s kontrolno skupino navedeni vsi primeri.

govoriti in od pomenskega opisa pri njih ostaja predvsem opis konotativnih oz. pragmatičnih pomenskih sestavin (23):

*da mi pri priči izgineš;*²¹ *da bi te strela; soseda je dobra gospodinja. Ta pa, ta/To pa, to 'izraža pritrdjevanje'; mislite, da se bodo delavci uprli. To ravno ne 'izraža zanikanje s pridržkom'; je že popravil avto? Saj to je tisto, še začel ga ni 'poudarja zanikanje prej povedanega'; hudič, pa taka večerja 'izraža omalovaževanje'; ti si pa dober, lahko bi mi prej povedal 'izraža nevoljo, grajo'; zgodilo se je, kot sem povedal, tako mi vere, tako mi bog pomagaj 'izraža podkrepitev resničnosti trditve'; ne jezi me, ti rečem 'izraža opozorilo, svarilo'; mi smo mi, kaj se nas tičejo drugi 'izraža samozavest'; nazadnje, kaj se nas to tiče 'izraža malomarno zavrnitev'; nabrali ste dosti jurčkov. Ni taka reč 'izraža pritrditev s pridržkom'; to ti je fant 'izraža občudovanje'; kaj takega/takšnega pa še ne 'izraža ogorčenje, zgražanje'; odpotoval je. Kaj takega 'izraža veliko začudenje'; nočem trditi, da ste vi vsega krivi 'izraža omilitev povedanega'; v kavarno sta šla. Tak tako 'izraža začudenje, presenečenje'; nasledujejo ga, pa ga skrbí, to je tisto 'poudarja trditev'; prav treba ti je bilo iti v kino 'izraža nejevoljo, očitek'; denarja tako rekoč ni več 'skoraj ni več/bil je tako rekoč zmeraj pijan 'izraža omejitve popolne, dobesedne ustreznosti izraza, resničnosti'; molči, če ti je življenje drago 'če si hočeš ohraniti življenje; če nočeš doživeti kaj neprijetnega, hudega'; štel bom do tri, potem pa ... 'izraža opozorilo, da bo prišlo do izvršitve, odločitve v najkrajšem času';*

c) vmesna množica (pri prvih treh iztržkih celo slovar navaja dvojno razlago) (4):

ta je pa dobra, vsak bi že rad gospodaril 'izraža nevoljo, grajo'/ta je pa dobra 'česa takega nisem pričakoval; to mi ni všeč'; vlak ima zamudo. Samo to/samo tega se še manjka/samo še tega (mi) je bilo treba 'to dejstvo bo stanje še poslabšalo, izraža nezaželenost česa'; ta je pa bosa/prazna 'to ni res, to je izmišljeno'; veš kaj, tu se pa vse neha.

3.2.1.2 Druga je skupina frazemov, ki razsežnost v pomenu (blizu minimuma ali maksimuma) formalno izražajo na tri načine (element konotativnosti je tudi pretiravanje; kot celota so stavčnočlenski):

a) pomenska razsežnost je izražena s primero (primerjalni del je leksemski ali stavčni) (13):

jezik ji teče kot namazan 'izraža se spretno, z lahkoto'; telebnil je kot snop v travo; dere se kot sraka/kot žerjav; jasno kakor beli dan; tečen kot podrepna muha/stenica/uš; drži se, kakor bi dren jedel 'pusto, grdo'; fant, kakršnih gre dvanaest na ducat 'nepomemben, povprečen fant'; izginil je, kot da bi se v tla pogreznil/udrl 'nenadoma, nepričakovano'; bil je fant, kot je treba 'v vseh pogledih dober; postaven, lep'; zdaj je priložnost, da nikoli take/slišal bo pridigo, da (še) nikoli take 'zelo bo oštet'; smejal se je, da nikoli tako 'zelo'; športnik je, da malo takih/polje je rodovitno, da malo takih 'zelo (dober)'; rad ga srkne, da nobeden tako 'zelo rad';

b) frazemi, ki izražajo ekstenzivnost dejanja/stanja, ki ga izraža jedro frazema, z njegovo (večinoma neugodno) posledico (posledični del je vedno stavčni) (18):

opekel se boš, da bo joj; tako te bom, da boš devet sonc videl 'močno te bom udaril po glavi'; bilo je mrzlo, da je dreve pokalo 'zelo, hudo'; tako so se topli, da je bilo vse drobno 'zelo, hudo so se topli'; ima toliko sadja, da se gnoj dela iz njega 'zelo veliko';

c) frazemi, ki izražajo pomen ekstenzivnosti, (ne)pomembnosti ali nesmiselnosti česa s t. i. ljudskimi ali okroglimi števili (11):

tja v tri dni 'brez smisla, cilja'; vseh deset (prstov) si lahko obližne, če jo dobi 'naj bo zelo zadovoljen'; šola mu je deveta briga 'prav nič se ne zmeni zanjo'; tat je bil že zdavnaj za deveto

²¹ Nekateri frazemi v SSKJ nimajo navedene razlage, zlasti to velja za tiste, ki so zapisani v ilustrativnem gradivu.

goro 'zelo daleč; je izginil brez sledu'; *kovati koga v deveta nebesa/tretje nebo* 'zelo hvaliti, povzdigovati'.

3.2.1.3 Naslednja je skupina frazemov, znotraj katerih se polnompomenske besede ponovijo. Ponavljanje polnompomenskih besed kot stilistično figuro funkcijsko opredeljuje Kmecl (1983: 92) kot pomensko krepitev ritma »na čustveni osnovi, saj ponavljanje iste besede ni racionalno, gospodarno. Urejeno, logično misleč in govoreč človek pač ne bo po nepotrebnem ponavljal besede; ponavljal jih bo v trenutku čustvene vzbujenosti.« Besedne ponovitve znotraj frazema so sicer avtomatizirane, vendar pa izvirajo iz enakih situacij in kot take doprinesejo k ekspresivnosti celega frazema. V isto skupino smo uvrstili dobesedne ponovitve in niz pomensko sorodnih besed, ker tudi ta učinkuje na enak način kot ponovitve (13):

živi iz dneva v dan 'brez cilja, brezskrbno'; *vse to je dim in pena* 'nepomembna stvar, nič'; *priiti z dežja pod kap* 'iz ene neprijetnosti v drugo, še hujšo'; *tej stvari ni rekel ne tako ne tako* 'ni povedal svojega mnenja'; *zdravljenje se lahko vleče tedne in tedne* 'zelo dolgo'.

3.2.1.4 Pomen frazema po definiciji ni enak vsoti pomenov njegovih sestavin, lahko pa bi rekli, da je pomen frazema določljiv tudi iz razmerja med polnompomenskimi besedami, ki jih vsebuje (če ne gre za zraslek).²² Tu so se izpostavile naslednje skupine:

a) frazemi z zvezo protipomenk (27):

noč in dan dela 'kar naprej, neprenehoma'; *znebil bi se ga rajši danes kakor jutri* 'čimprej'; *tak je: danes tukaj, jutri tam* 'brez obstanka v istem kraju'; *njegova služba je od danes do jutri* 'nestalna, nazanesljiva'; *težav ne premagaš od danes do jutri* 'kmalu, hitro';

b) vmesna skupina med zvezo protipomenk in dobesednih ponovitev (4):

beseda sem, beseda tja, in prišlo je do pretepa 'zaradi prerekanja je prišlo do pretepa'; *zamera gor, zamera dol, moraš mu to povedati* 'čeprav ti bo morda zameril'; *jeza sem, jeza tja, to bi ji moral povedati* 'čeprav se bo morda jezila'; *meni nič, tebi nič so mu odpovedali* 'brez utemeljitve, nepričakovano'; *obrne se in odide meni nič, tebi nič* 'ne da bi kaj rekel, brez pozdrava';

c) frazemi z zvezo besed, ki so med seboj v razmerju del : celota (3):

človek ne ve ne ure ne dneva 'ne ve, kdaj bo umrl; ne ve, kaj se mu bo zgodilo'; *leto in dan je čakal* 'zelo dolgo; približno leto'; *njihove možnosti so bile tisoč proti ena* 'zelo majhne'.

3.2.2 Tipološko neopredeljivi frazemi s kvalifikatorjem *ekspr.*

Ostala je množica frazemov, ki nima nobenega zgoraj omenjenega elementa, ki bi ga lahko povezovali z odločitvijo piscev slovarja, da se frazem označi z *ekspr.* Vzroke za to bi torej lahko iskali edino v pomenskih prenosih, ki so poleg oblike vzrok za ekspresivnost kot definicijsko lastnost vseh frazemov v ožjem pomenu besede;²³ to pa bi pomenilo, da proučujemo inherentno ekspresivnost oz. da so avtorji SSKJ delno vendarle dojeli frazeme kot ekspresivne leksemske enote.

Večina z našimi kriteriji neopredeljivih frazemov je stavčnočlenskih (407), sledi skupina stavčnih nepregovornih (11) in trije pregovorni. Tovrstna delitev je tu zgolj zaradi preglednosti:

vsak, kdor da kaj nase, bo prišel 'prisojati komu vrednote, ceniti'; *veliko da na obleko* 'posveča veliko pozornost in skrb oblačenju; pripisuje veliko pomembnost oblačenju'; *dati*

²² Po Toporišču (1973/74: 276) so zrasleki »stalne besedne zveze, katerih pomena niti približno ne moremo uganiti iz besed, ki ga tvorijo«.

²³ Prim. Kržišnik (1994a: 95): »Ekspresivnost frazemov je posledica pomenskih premikov, pa tudi oblike.«

glavo/življenje; dati častno besedo 'zagotoviti, da je rečeno res; obljubiti, da bo obljubljeno storjeno'; sosed je bi dedec in pol; vojaška/železna disciplina;

tako bo, kot pravim, in konec debate 'nočem, ne dovolim, da bi še govorili o stvari'; tu dobi vsaka stvar noge 'vsaka stvar se tu izgubi, izgine'; da, tako bom napravil in domovina bo rešena 'stvar bo opravljena, urejena'; vino je teklo v potokih 'spili so zelo veliko vina'; tehtnica se še ni nagnila 'ni še jasno, odločeno';

vsako tele ima svoje veselje 'izraža dopuščanje sicer nespametnega, neprimerne govornika, ravnanja koga'; deli in vlada! 'vnašaj neslogo med ljudi, narode, da jim boš lažje gospodoval, vladal'; dober je domek, čeprav ga je za en sam bobek 'dom je človeku drag, koristen, če je še tako majhen, skromen'.

3.2.3 Primerjava s frazemi brez kvalifikatorja ali kvalifikatorskega pojasnila

Da bi potrdili relevantnost zgornje tipologije, smo v enake skupine razdelili frazeme iz kontrolne skupine. Spodnja tabela prikazuje število frazemov v posameznih skupinah. Ker smo ugotovili razliko med številom nefrazemov v frazeoloških gnezdi pri črki *d* in črki *t* (gl. vrstico »nefrazemi«), je v tabeli ohranjena ločitev med črka.

Tabela 2: Število frazemov iz kontrolne skupine, razdeljenih po skupinah, značilnih za z ekspr. označene frazeme v SSKJ.

Frazem glede na zgradbo	Število frazemov pri črki <i>d</i>	Število frazemov pri črki <i>t</i>	Skupaj
nepregovorni stavčni, s kazalnim zaimkom	1	0	1
nepregovorni stavčni, pragmatični	1	8	9
primera	2	8	10
ekstenzivnost, izražena s posledico	0	1	1
ljudsko/okroglo število	0	1	1
ponovitev	3	0	3
protipomenke	2	3	5
del : celota	0	0	0
nefrazemi	8	33	41
ostalo	81	41	122
Skupaj	98	95	193

Število frazemov iz kontrolne skupine je v navedenih osmih skupinah majhno ali enako nič, preseneča edino večje število pragmatičnih frazemov in frazemov s primero pri črki *t*. Tu jih navajam v presojo bralcu, ali je med njimi in zgoraj navedenimi (točka 3.2.1.1(b) in 3.2.1.2(a)) kakšna razlika na ravni ekspresije:

nič ne de 'nič hudega; vseeno je'; ti so, da se tako izrazim/da tako rečem, prišli kot naročeni 'izraža rahlo omejitev'; če se tako vzame, mu ni nič hudega 'izraža rahlo omejitev'; če je tako, ukaz je ukaz, pa grem 'izraža sprijaznjenje, dopustitev'; če je tako, pa ga ne maram 'izraža nejevoljo'; noče se vrniti, pa kaj hočemo, je že tako prav 'izraža sprijaznjenje'; tega vam ne bom naredil. A, tako je to 'izraža presenečenje'; kmetijo je dobro uredil. Gospodar je, tisto pa, tisto 'izraža pritrditev'; naredil bom, kakor tu sedim/pridem tako gotovo, kot tu stojim/vse je bilo tako resnično, kot sem tukaj 'izraža podkrepitev trditve/prav gotovo';²⁴

pel je, kar mu je duša dala 'z vsemi močmi'; teci, kar ti noge dajo 'kolikor moreš'; beži, kot da bi mu gorela tla pod nogami 'zelo hitro, kolikor more'; njegove obtožujoče besede so padale

²⁴ Ta frazem lahko z izraznega vidika sodi tudi med frazeme s primero, v to skupino je bil uvrščen zaradi razlage, ki je pri prvih dveh variantah frazema izrecno pragmatična.

po njej kakor sekira po tnalu 'bile izrečene brez prizanašanja, usmiljenja'; odgovoril je, kot bi ustrelil iz topa 'zelo hitro'; spi kot top 'zelo trdno'; kot bi trenil, je bilo vsega konec 'zelo hitro'; obstal je, kot bi treščilo vanj 'v hipu'; prve dni so preživali kakor na trnju 'so bili zelo nemirni, nestrpni; so se počutili zelo nelagodno'; trpi kot žival 'zelo veliko, naporno dela'.

Pri redakciji frazemov pri geslih na črko *t* so se že prej pokazale napake (število nefrazemov tako v vzorcu kot v frazeološkem gnezdu pri črki *t* je v primerjavi s številom nefrazemov pri črki *d* kar nakajkrat večje (gl. podatke pri predstavitvi vzorca), zato menim, da lahko pragmatične frazeme in frazeme s primero v kontrolni skupini razumemo kot napako oz. nedoslednost in bi torej ti frazemi po merilih SSKJ morali biti označeni z ekspr.²⁵ Ob upoštevanju tega dejstva se nam kažejo izpostavljene tipološke značilnosti frazemov kot relevantni kriteriji za pripisovanje dodatne ekspresivnosti frazemom v SSKJ.

Ostaja še vedno vprašanje, ali imata množici frazemov, ki sta tako v kontrolni skupini kot v vzorcu ostali zunaj izpostavljenih kategorij, kaj skupnega oz. po čem se ločita. Primerjave ne pokažejo nobenega pravila, ampak zgolj to, da jasnega pravila, kdaj in zakaj stoji kvalifikator ekspr. ob frazemu, ni. Slovarski iztržki ne kažejo nobenih izrazitih razlik, na dan pa pridejo frazemi, ki so pri istem geslu enkrat označeni s kvalifikatorjem ekspr., drugi pa ne:

dan

- (*pri*) **na dan s čim**: ekspr. *kar na dan z besedo* : ni hotel z resnico na dan;
- **dan na dan/dan za dnem/(i)z dneva v dan/noč in dan**: ekspr. *noč in dan dela, živi iz dneva v dan* : dan na dan, dan za dnem hodi sem, z dneva v dan mu govori isto;
- **tja v (en) dan/tja v tri dni**: ekspr. *govoriti tj v tri dni* : živeti tj v (en) dan;
- **pasji dnevi**: ekspr. *črni, pasji dnevi* 'zelo neprijetni, hudi', *takrat smo imeli pasje dneve* 'dneve hude vročine' : *pasji dnevi* 'čas od 23. julija do 23. avgusta'.

Če bi sodili samo po iztržkih, med tu navedenimi posameznimi rabami istega frazema z besedo **dan** ni nobene razlike v ekspresivnosti, se pa zopet nakazuje možnost iz besedila (gradiva za SSKJ) pridobljene ekspresije pri kvalifikatorju ekspr. ob frazemih,²⁶ dokazovanje na podlagi samo enega gesla pa je tudi premalo.²⁷

3.3 Kvalifikator ekspr. ob frazemu v frazeološkem gnezdu in zunaj njega

Zapis frazema zunaj frazeološkega gnezda je prav zaradi dejstva, da takšno gnezdo obstaja, nekoliko problematično, čeprav je frazem tam večinoma zapisan za poševno črto (prim. SSKJ I, 1987: XVII: »Ilustrativno gradivo je razporejeno po sintaktičnih kriterijih /.../. V ožji sintaktični skupini so na prvem mestu zgledi iz nevtralne rabe, na koncu pa stilno močnejše obarvane zveze. Stalne zveze in stilizmi so ločeni od prej navedenega gradiva s poševno črto.«). Kot je že na začetku navedeno, je v vzorcu 61 frazemov, ki smo jih našli zunaj frazeološkega gnezda; pri tem je potrebno poudariti, da je od tega 9 frazemov zapisanih pri enem od pomenov geselske besede pred razlago in za kvalifikatorskim pojasnilom (navadno) v zvezi (z) in dva s slovnicišnim kvalifikatorjem s predlogom. Pri ostalih 50 frazemih ne izstopa nobena značilnost, ki bi jih ločila od z ekspr. označenih frazemov, ki so umeščeni v frazeološka gnezda. Celo enak delež kot v vzorcu (kar je kar nekoliko presenetljivo), torej četrtnino, bi se jih dalo razdeliti v skupine, ki smo jih izpostavili kot tipične za frazeme, ki imajo omenjeni kvalifikator. Ker smo primerjavo izpostavili kot enega od kriterijev za dodatno ekspresivnost, smo preverili tudi Majdičevo (1970: 139) trditev, da je ob pomenih, tj. v ilustrativnem gradivu, najti večino primerjav. Od zgoraj naštetih 13 primerjav so štiri navedene pri posameznih pomenih, ostale v gnezdu.

²⁵ Ti podatki kažejo tudi na to, da je delo pri zadnji knjigi slovarja popuščalo.

²⁶ Verjetno pa tudi pri drugih kvalifikatorjih (prim. tudi op. 30 pri Kržišnik, 1998: 63).

²⁷ Več primerov v vzorcu nismo našli, ker je za tovrstno primerjanje in iskanje frazemov naša kontrolna skupina premajhna.

Da gre za nedoslednost pri umeščanju frazemov, ki se je ne da utemeljiti s pojasnilom, da so stalne in frazeološke zveze pri enem geslu prikazane kot ilustrativno gradivo, pri drugem pa so v gnezdu zaradi posebnih rešitev pri redakciji zlasti obsežnih gesel (SSKJ I, 1987: XVII), kažejo naslednji primeri:

- pod geslom **ta** je v frazeološkem gnezdu frazem *ta je pa dobra*, razložen s 'česa takega nisem pričakoval; to mi ni všeč'; pri geslu **dober** pa je pri pomenu (9b) z razlago 'izraža nevoljo, grajo' naveden iztržek *ta je pa dobra, vsak bi že rad gospodaril!*;
- pri geslu **drugače** je pri pomenu (3b) z razlago 'podkrepitev zahteve, ukaza' zapisan iztržek *pojdi, drugače jih boš dobil*; sicer pa je frazem *dobiti ji (po glavi/grbi)* pri geslu **dobiti** naveden v gnezdu;
- pri geslu **tak** je pri 4. pomenu, ki 'izraža veliko mero ali stopnjo tega, kar izraža samostalnik', zapisano za poševnico *zdaj je priložnost, da nikoli take*, nato pa v gnezdu frazem (pravzaprav zveza dveh frazemov) s kvalifikatorjem pog., ekspr. *slišal bo pridigo, da nikoli take* z razlago 'zelo bo oštet';
- pri geslu **tako** je pri 18. pomenu z razlago 'izraža začudenje, presenečenje' navedeno v *kavarno sta šla. Tak tako*; nato pa v frazeološkem gnezdu frazem *odpotoval je. Kaj takega* z razlago 'izraža veliko začudenje';
- pri geslu **tir** je pri 5. pomenu 'ustaljen način življenja, delovanja' navedena raba frazema *ti dogodki so jih vrgli iz tira*, v gnezdu pa *ta misel ga meče iz tira* z razlago 'ga vznemirja, razburja'.

Zaključimo lahko, da v SSKJ kvalifikator ekspr. ob frazemih zunaj frazeološkega gnezda **nima** drugačne vloge, kot jo ima ob frazemih v gnezdu. Analiza te predpostavke je hkrati potrdila, da je slovar tudi glede umeščenosti frazemov v geselski članek nenatančen in nepregleden.

4 Sklep

S stališča današnjih spoznanj frazeologije je opredeljevanje frazemov v ožjem smislu s kvalifikatorjem ekspr. odvečno, kljub temu pa smo pričakovali, da za dejstvom, da nekateri frazemi v SSKJ ta kvalifikator imajo, drugi pa ne, stojijo kriteriji, ki tovrstno opredeljevanje podpirajo. Iskali smo jih v sestavinah, rabi in umestitvi frazema v geselskem članku.

Glede povezave med ekspresivno zaznamovanostjo sestavine in frazema smo ugotovili, da je sestavina, ki je v osnovnem pomenu ekspresivna, večinoma del enako zaznamovanega frazema, hkrati pa predstavljajo tovrstni frazemi le majhen delež vseh frazemov — zelo velik delež ekspresivno zaznamovanih frazemov namreč nima zaznamovane sestavine, kar pomeni, da je potrebno razloge za kvalifikator ekspr. ob frazemih v SSKJ iskati drugje. Nasprotno pa lahko pri frazemih, označenih s posebnimi ekspresivnimi kvalifikatorji, potrdimo zvezo med zaznamovanostjo sestavine in frazema pri dveh posebnih ekspresivnih kvalifikatorjih, ki opredeljujejo negativno konotacijo frazema, in sicer v četrtini primerov pri kvalifikatorju nizko in v veliki večini primerov pri vulg. Pri na ta način označenih frazemih se torej kaže zveza med zaznamovanostjo sestavine in frazema kot bolj relevantna.

V vzorcu samem se je dalo prepoznati nekaj skupin frazemov, ki imajo skoraj dosledno kvalifikator ekspr., vendar smo na ta način opredelili le slabo četrtino frazemov, prav tako pa tudi ni razlike med kvalifikatorjem ekspr. ob frazemu v frazeološkem gnezdu in ob frazemu v ilustrativnem gradivu. Ostane tako le možnost, da smo izbrali napačne kriterije, ali pa, da smo iskali kriterije tam, kjer jasno niti niso bili opredeljeni, kar podpirajo ugotovitve o številu nefrazemov v frazeoloških gnezdih, dejstvo, da imajo isti frazemi enkrat kvalifikator, drugič ne, in umeščanje istih frazemov enkrat v gnezdo, drugič zunaj njega. Ponovimo lahko Petermannovo misel (1988: 306), da avtorji SSKJ niso imeli jasne koncepcije za zapis frazemov, in dodamo, da so jih tudi s kvalifikatorjem ekspr. označevali predvsem intuitivno.

Literatura

- Kmecl, Matjaž (1983). Mala literarna teorija. Ljubljana: Zavod RS Slovenije za šolstvo.
- Kržišnik - Kolšek, Erika (1988). Frazeologija v moderni. Magistrska naloga. Ljubljana.
- Kržišnik, Erika (1987/88). Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Slava št. 2, 143–162.
- — (1989/90). Frazeologija v osnovni in srednji šoli. Jezik in slovstvo št. 6, 134–141.
- — (1994a). Frazeologija kot izražanje v »podobah« (91–103). V: Martina Križaj - Ortar, Marja Bešter, Erika Kržišnik. Pouk slovenščine malo drugače. Trzin: Different.
- — (1994b). Slovenski glagolski frazemi. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- — (1998). Socialna zvrstnost in frazeologija. XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofska fakultete, 53–69.
- Vidovič Muha, Ada (1972). Kategorizacija in stilna opredelitev ozko knjižne leksike. VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofska fakultete, 35–52.
- Majdič, Viktor (1970). Frazeologija. Naši razgledi št. 5. Ljubljana: Delo, 138–139.
- Petermann, Jürgen (1988). Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 301–310.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I (1987). Ljubljana: SAZU in Državna založba Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki (elektronska izdaja) (1998). Ljubljana: SAZU in DZS.
- Stramljič Breznik, Irena (1999). Prispevki iz slovenskega besedoslovja. Maribor: Slavistično društvo.
- Toporišič, Jože (1973/74). K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. Jezik in slovstvo št. 8, 273–279.
- Žele, Andreja (1993). Ekspresivne oz. čustvenostne oznake v slovarstvu. Slavistična revija št. 41, 529–534.

Nataša Logar

UDK 811.163.6

SUMMARY

QUALIFIER *expr.* IN THE DICTIONARY OF THE SLOVENE STANDARD LITERARY LANGUAGE AT THE LEVEL OF PHRASEOLOGY

The paper aims at determining the role of qualifier *expr.* (= *expressive*) used with phrasemes in The Dictionary of the Slovene Standard Literary Language. By its very nature, this qualifier is redundant when it is used with phrasemes in a narrow sense of the term, as expressivity is their basic property. The expectation that one of the reasons for marking phrasemes with an *expr.*-type qualifier is its expressive content, was confirmed in those phrasemes which carry two specialized expressive qualifiers, viz. *low* (substandard) and *vulg.*, while in a sample of 546 phrasemes marked *expr.* this correlation is not present. Similarly, no difference was found between the role

of qualifier *expr.* with phrasemes in a phraseological cluster and those outside them. On the basis of comparison with unmarked phrasemes, several groups of phrasemes with specific lexical and semantic properties were selected which were regarded as the most likely candidates to receive qualifier *expr.* However, they represented only a quarter of the total sample of phrasemes that actually carry this qualifier. This finding implies that in marking phrasemes as *expr.* – apart from certain inconsistencies and errors in recording and marking phrasemes – the dictionary's authors were mainly guided by their language instinct.